

ממדינה חשמונאית עצמאית לכיבוש רומי, חורבן בית-המקדש והקמת המרכז הרוחני ביבנה לאחר חורבן בית המקדש

דפוסי השלטון הרומאי בארץ ישראל ('מלך חסות' – הורדוס, הנציבים).

בשנת 63 לפנה"ס החל השלטון הרומי ביהודה. יהודה איבדה את עצמאותה (מהתקופה החשמונאית), ובתהליך הדרגתי הפכה לממלכת חסות (=ממלכה בעלת סמכויות מוגבלות הכפופה לממלכה ברומא) ומאוחר יותר לפרובינקיה (=אזור מסויים בשליטת האימפריה הרומית מחוץ לתחומי איטליה. בראש כל פרובינקיה עמד נציב).

הקדמה

שלטונו של הורדוס ביהודה היה מעין תקופת ביניים, בין שלטון מלכי בית חשמונאי לבין שלטון נציבי רומא, בה נשלטה יהודה בידי רומא באופן עקיף על ידי הורדוס כמלך ווסאל, מטעמה של רומא, וכעושה דברה. מעמד זה העניק לו ולממלכתו, יהודה, אוטונומיה רבה, אבל גם מחויבות למלא אחר הוראות השלטון הרומאי. בימיו הפכה יהודה לחלק אינטגרלי, גם אם אוטונומי, של האימפריה הרומית.

מי היה הורדוס?

מוצאו של הורדוס היה נוכרי- אביו היה בן למשפחת נוכרים אדומית* שהתגיירה, ואמו הייתה נבטית. לדעת העם היהודי אסור היה להורדוס למלוך על יהודים – לפי השקפה זו הוא אינו יהודי משושלת המלוכה – ועל כן אינו ראוי למלוך על ישראל.

היהודים ראו בו כאדם שתפס את השלטון שלא כחוק, ובכוח הזרוע, בעזרת הרומאים הדיח (=סילק) את שלטון בית חשמונאי.

רבים ראו בו איש עריץ ואכזר, שהיה מזוהה עם רומא.

הרומאים נתפסו בעיני היהודים כאכזריים- העם היהודי לא שכח את הגזירות הטבח והביזה שחוללו הליגיונות (גדודי צבא רומא) של רומא בירושלים (-37).

השלטון הרומאי העקיף: דמותו של "מלך החסות" הורדוס

הורדוס קיבל מהרומאים את המלוכה על ארץ יהודה בשנת 40 לפנה"ס ובשנת 37 לפנה"ס כבש את ירושלים בסיוע הלגיונות הרומאים.

הורדוס שלט באמצעות שלטון עקיף, הכוונה לשלטון מלך הנתון לחסותם של הרומאים וממלא את הוראותיהם. המלך הורדוס היה דוגמה למושג "מלך חסות" הכפוף לרומא, כלומר: סמכויותיו היו מוגבלות ושלטונו היה מותנה במילוי הוראותיה. הייתה זו שיטה של שלטון אשר הייתה מקובלת על הרומאים במזרח.

* האדומים היו עם שמי, אשר חי בצפון הנגב ובהר חברון בתקופת הבית השני. כשבטים שמיים אחרים. בימי יוחנן הורקנוס הראשון החל גיור של השבטים השמיים שנפלו תחת שלטון הממלכה. כך אירע לאדומים האדומים השתלבו היטב בעמם החדש, והיו לחלק מן הממלכה החשמונאית ובדיעבד לחלק אינטגרלי מהעם היהודי.

הורדוס נולד לאחת מן המשפחות המכובדות באדום. סבו, אנטיפס, היה מושל אדום מטעם אלכסנדר ינאי ואילו אביו, אנטיפטרוס הפך ליועצו הראשי והעיקרי של הורקנוס השני. אמו של הורדוס, קיפרוס, הייתה נסיכה ערבית נבטית, שילדה לאנטיפטרוס ארבעה בנים ובת יש אומרים שנולד בעיר אשקלון.

מדוע העדיפו הרומאים לנקוט במדיניות של שלטון עקיף באמצעות שליטים מקומיים?

- **מניעים פוליטיים של רומא**- הרומאים רצו לייצב את שלטונם בארץ ישראל, והבינו שהורדוס ישרת אותם בנאמנות וללא תנאי כי הוא תלוי בחסדיהם.
- הרומאים חשבו כי באמצעות שלטונו העקיף של המלך הורדוס **ימנעו ממגע ישיר** וחיכוכים בין השלטון הרומי לבין האוכלוסייה המקומית.
- הורדוס הפגין את אהדתו **לתרבות ההלניסטית** – דבר המשרת את האינטרס של האימפריה הרומית שתרבותה הייתה הלניסטית.

מה היו המאפיינים העיקריים של שלטון הורדוס:

1. **נאמנות לרומא ולשליטיה המתחלפים**- הרומאים ביקשו לבסס את שלטונם ביהודה בעזרת שליט מקומי צייתן ונאמן לרומא.

מעמדו של הורדוס הוגדר על פי המשפט הרומי: **"מלך בעל ברית, וידיד העם הרומי"**.

הורדוס בניגוד למלכים החשמונאים, היה רק מלך ולא שירת ככוהן גדול. כמלך בעל ברית לרומאים היה הורדוס רשאי להחזיק **צבא משלו** וניתנה לו **אוטונומיה** (=שלטון עצמי) בנושאי משפט וכלכלה.

הורדוס **לא יכל לנהל מדיניות חוץ עצמאית**, וכמו שאר המלכים במזרח שמינתה רומא, היה חייב להוכיח לה **נאמנות** ללא גבול.

הורדוס התחייב לשמור על הסדר והביטחון בתחום שלטונו, לשלוח עזרה צבאית לרומאים כאשר יתבקש ולשלם מיסים.

2. תמיכה באוכלוסייה ההלניסטית בא"י

(תרבות הלניסטית(הלנית) – תרבות שנולדה עם כיבושי אלכסנדר הגדול את ארצות המזרח – הוא מיזג (=שילב) בין תרבות יוון העתיקה לתרבויות המזרח שאותן כבש)

הורדוס שהיה הלניסט בנה ערים הלניסטיות, שבהן התגוררו נכרים בלבד. האוכלוסייה הנכרית תחת שלטונו הוקירה את מפעליו ומעשיו והייתה נאמנה לו. לפעילות של הורדוס למען הנכרים בארץ ישראל הייתה מטרה פוליטית: הורדוס רצה לחזק את המרכיב הנוכרי בממלכתו, וכך להחליש את האוכלוסייה היהודית שהסתייגה ממנו.

3. **חיסול שרידי החשמונאים והאצולה ביהודה**- הורדוס לא הסתפק בדחיקת שושלת החשמונאים מן ההנהגה ורצח רבים מבניה ובהם: אשתו- מרים החשמונאית, אלכסנדרה, אמא של מרים ובניו ממרים החשמונאית.

4. **התערבות בסדרי הכהונה והסנהדרין**- בשנות שלטונו החליש הורדוס את מוסדות ההנהגה המסורתיים של היהודים: הסנהדרין והכהונה הגדולה. הורדוס ידע שהכהונה הגדולה היא מוסד חשוב וחיוני בעיני העם ולכן החליש את השפעתה. הורדוס הבהיר שהכוהן הגדול כפוף למלך והחל למנות לכהונים גדולים אנשים ללא שורשים, ללא השפעה וללא קשרים.

5. **מפעלי הבנייה המפוארים**- הורדוס חיזק את היסודות ההלניסטיים בממלכתו. הוא בנה בערים ההלניסטיות בארץ ישראל מבנים המייצגים את התרבות ההלניסטית: מקדשים, תיאטראות, גימנסיונים, מרחצאות ושווקים. גם **בירושלים** בנה הורדוס תיאטרון, אמפיאטרון, והיפודרום למרוצי סוסים. בערים ההלניסטיות וגם בירושלים ערך הורדוס אחת ל-4 שנים משחקים ותחרויות. כך חלחלה התרבות ההלניסטית בעיקר בקרב המשפחות העשירות והמקורבות לשלטון.

הורדוס בנה **ערים ומבנים** על שמו של **הקיסר** הנערץ עליו **אוגוסטוס** כמו: **סבסטי*** בשומרון ו**קיסריה***. הוא גם הקים **מקדשים** לכבוד הקיסר. הוא גם תמך בערים הלניסטיות מחוץ לממלכתו.

אחד ממפעלי הבנייה הגדולים של הורדוס היה שיפוץ **בית המקדש והרחבת הבית**- עד שנהפך למתחם המקודש הגדול בעולם העתיק. נאמר על המקדש בתקופת הורדוס ע"י החכמים: **"מי שלא ראה בניין הורדוס לא ראה בניין נאה מימיו"**. הורדוס גם **פיתח את הארץ** באמצעות פיתוח שטחים חקלאיים, הקמת מערכות מסועפות של אמות מים (= **אקוודוקטים**), שהעבירו מים לאזורי התיישבות. הוא קידם את הסחר ובנה **מבצרים** לשם הגנה על גבולות המדינה.

השלטון הרומאי הישיר: תקופת הנציבים הרומאים

עשר שנים לאחר מותו של הורדוס נעשתה יהודה לפרובינקיה רומאית תחת שלטונם של נציבים רומאים. כך החל השלטון הרומאי הישיר ביהודה. (פרובינקיה=אזור שהיה בשליטת האימפריה הרומית מחוץ לתחומי איטליה, בראשן עמדו נציבים).

שלטון הנציבים הרומאים ביהודה מתחלק לשתי תקופות שביניהן תקופה של **מלך בשם אגריפס**.

מה היה תפקיד הנציב וסמכויותיו?

נציב - הפרובינקיה "יודיאה" (=יהודה) הייתה מדרגת חשיבות שלישית באימפריה הרומית. בראש הפרובינקיה עמד **נציב ממעמד הפרשים**, שהיה כפוף ישירות למרות(=שלטון, סמכות) הקיסר. הנציב היה גם תחת חסותו ופיקוחו של הנציב הרומאי בסוריה. המשמעות של התפקיד הייתה: **מושל, מפקח**.

תפקידו הצבאי של הנציב - הנציבים היו גם **מפקדי הכוחות הצבאיים** בפרובינקיה. מכיוון שיהודה הייתה בדרגת חשיבות נמוכה יחידות הצבא ששירתו בה לא היו מלגינות רומא, אלא חילות עזר שגויסו מקרב האוכלוסייה הנכרית בארץ ישראל וסביבתה.

חילות העזר היו כוח צבאי קטן ונועדו לשמור על הסדר הציבורי ולעסוק בביטחון השוטף.

בתקופת מתיחות ומהומות ובזמן סכנה קראו לעזרת הנציב הרומאי בסוריה, שלרשותו היו כוחות צבא רבים בדרג לגיונות. **הנציב ישב בקיסריה** ושם שכנה מפקדת הצבא.

סמכויותיו של הנציב ביהודה-

- 1) סמכויותיו ביטאו את השעבוד של יהודה. הוא היה **אחראי לסדר הציבורי** בעזרת **חיל עזר** – חיילים שגייס מהאוכלוסייה ההלניסטית בקיסריה ובסבסטי. בירושלים היה חיל מצב באופן קבוע, ותפקידו היה לשמור על הסדר בעיר בעיקר בשלושת הרגלים.
- 2) הנציב היה אחראי **לגביית המיסים**.
- 3) הנציב עמד **בראש המערכת המנהלית** של האימפריה.
- 4) הנציב **סמכות שיפוטית** ומותר לו להכריע בדיני נפשות.
- 5) הנציב **פיקח על חיי הדת**: הייתה לו סמכות למנות כוהנים גדולים או להדיחם, בידיו הופקדו בגדי הכהן הגדול והוא מסר אותם לכוהנים רק בחגים.

מאפייני שלטונם של הנציבים הובילו לעוינות ליישוב היהודי והעדפת הלא יהודים בארץ, עול כלכלי כבד, עושי ומעשי שחיתות, פעילות נגד תנועות משיחיות ומורדים.

אחד הנציבים בתקופה זו היה **פונטיוס פילטוס (26 – 36 לספירה)**. **ברוב ימי שלטונו שרר מתח רב בין היהודים לרומאים**. רצונו של הנציב להכניס לירושלים ניסים (=דגלים) שנשאו את דמות הקיסר הרומאי, עורר זעם רב. גם החלטתו להשתמש בכספי המקדש לבניית אמת מים לירושלים התפרשה כפגיעה באוטונומיה הדתית של המקדש. בדיכוי המהומות שפרצו נגדו, השתמש פונטיוס פילטוס בכוח צבאי רב ובאלימות קשה.

גם אופיו הקשה, עקשנותו ויהירותו תרמו למערכת היחסים הקשה שנוצרה בין הנציב לבין נתיני היהודים. **פונטיוס פילטוס היה הנציב שדן את ישו למוות בצליבה** – משום שראה בפעולותיו של ישו סכנה לקיום השקט והסדר בפרובינקיה. באותה תקופה לא חשש לנקוט בצעדים אנטי יהודיים חמורים.

לאחר תקופה קצרה שנמשכה כשלוש שנים (41 - 44 לספירה) ובה מלך ביהודה **המלך אגריפס** נכדו של הורדוס, שהיה מקובל על היהודים, שוב חזרה תקופת שלטונם של הנציבים.

מאפייני שלטונם של הנציבים הם:

1. **בתחום היחסים בין התושבים הנוכרים של ארץ ישראל לבין היהודים** התגברו מעשי האלימות בין שתי האוכלוסיות. הנציבים שהיו קרובים יותר לנוכרים מבחינה תרבותית נקטו בד"כ עמדה אנטי יהודית בסכסוכים אלה.

2. **היו גילויי מתח ועוינות בין היהודים לבין החיילים הרומאים והנציבים** – נציגיה של רומא. כך למשל כאשר התאסף העם בחג הפסח בחצרות המקדש, חשף עצמו בצורה מגונה אחד החיילים שניצב מעל לחומה, וקילל את אלוהי ישראל. במקרה אחר קרע חייל רומי ספר תורה ושרף אותו. כנגד פעולות שנחשבו לפעולות מרדניות, **הגיבו הנציבים ביד קשה כלפי האוכלוסייה היהודית ללא הבחנה בין המורדים לבין שאר האוכלוסייה**.

3. עול כלכלי כבד, עושק ומעשי שחיתות - השלטון הרומי הטיל על הפרובינקיה יהודה מסים כבדים. למיסים הכבדים נוספו גם מעשי העושק של הנציבים, שניצלו את השירות בפרובינקיה כדי להתעשר. המיסוי הכבד והעושק מצד הנציבים הגבירו את הזעם והייאוש בקרב הציבור היהודי.

4. פעילות נגד תנועות משיחיות ומורדים - בתקופה זו התגברה התופעה של נביאים ומשיחים. אנשים אלה טענו שהם פועלים בשם האל. הם טענו שיש בכוחם לחולל ניסים ולהביא גאולה. בדרך כלל הסתיימו מעשים כאלה בהתנגשויות עם הצבא הרומי ובהרג אנשים רבים מקרב חסידי המשיחים. הופעת נביאים ומשיחים היא עוד ביטוי לחוסר השקט המדיני, החברתי והדתי ולחיפוש אחר פתרונות שאינם רציונאליים למצוקות היום יום.

הסיבות למרד הגדול והעמדות השונות בויכוח על היציאה למלחמה ברומאים.

המרד הגדול

כינוי להתקוממות של יהודי ארץ ישראל נגד רומא, שגרמה לחורבן בית המקדש השני, לחורבן ירושלים וערים וישובים נוספים. המרד היה בשנים 66 – 70 לספירה בירושלים והסתיים סופית בשנת 73 עם נפילת מצדה - המצודה האחרונה שהחזיקו

הסיבות למרד הגדול

1. התגברות הקנאות הקיצונית ורוח המרד והופעת קבוצות קיצוניות-

❖ הקצנת הקנאות היהודית - הקנאות הייתה תנועה לאומית-דתית, שדגלה בחירות לאומית. התנועה הקנאית האמינה בחובה לאחוז בנשק ולהילחם למען החירות. (יוסף בן מתתיהו מכנה אותם "הפילוסופיה הרביעית" לצד הפרושים, הצדוקים והאיסיים).

הקנאים שאפו לחירות מדינית- מאמינים ברעיון האדנות הבלעדית של אלוהים והיו מוכנים לשאת כל סבל ורק שלא להכיר באדנותו של הקיסר הרומאי. הכניעה לקיסר הרומאי נחשבה בעיניהם חטא דתי הגובל בכפירה, וכמו שאין להשלים עם קיומה של עבודה זרה, כך אין להשלים עם קיומו של שלטון זר בארץ ישראל.

www.agurim.co.il

עם ישראל מטבעו חופשי והחירות היא תנאי הכרחי לקיומו. בלעדי החירות אי אפשר לחיות חיים יהודים מלאים. הם האמינו שאלוהים יעזור לעם היהודי, רק אם העם יאבק על חירותו. הם ראו במאבק בשלטון הזר דרך לתיקון המצב כולו.

❖ אחת מן הקבוצות הקנאיות הייתה של **הסיקריים** (או סיקריקים), שהיו פלג קיצוני של הקנאות-**הסיקריים גילו התנגדות לעצם הכיבוש הרומאי**. (על פי יוסף בן מתתיהו נקראו סיקריים על שמה של טכניקת ההריגה שנקטו- באמצעות פגיון (סיקה). בעזרת שיטת לחימה של רצח פוליטי ניהלו הסיקריים מלחמת חרמה נגד כל מי שנחשד בשיתוף פעולה עם רומא. הם נהגו להחביא את הפגיון מתחת לגלימותיהם, ולחסל באמצעותו את יריביהם ומתנגדיהם במקומות ציבוריים, בתוך קהל הומה, כדי שיוכלו להתחמק מיד).

2. יחסי איבה ומתח עם האוכלוסייה הנכרית בארץ ישראל, שהייתה בעלת בריתם של הרומאים-

המתיחות בין יהודים לנכרים הייתה גם בתחום הדת ואורח החיים, המתיחות הייתה גם על זכויות ומעמד. השנאה העזה והאווירה המתוחה בין האוכלוסיות באו לידי ביטוי במהלך תקופת הנציבות השנייה ובייחוד בתקופה שלפני המרד. **השלטון הרומאי חיזק את מעמד האוכלוסייה הלא יהודית**. היו התנפלויות הדדיות שאירעו כמעט בכל מקום שבו יהודים ונכרים גרו יחדיו. כשלא הגיעו לפשרה השלטון הרומאי בדרך כלל הכריע לטובת הנכרים והתעלם מתביעות היהודים.

3. תסיסה משיחית והתגברות תופעות משיחיות בין היהודים- יותר ויותר התפשטו אמונות משיחיות

בקרב קבוצות רחבות בחברה היהודית- **האמונה בגאולה הקרובה ובקיצה הקרוב של "מלכות הרשעה" (רומא)**. האמונות הללו נבעו מן המתח בין התפיסה שהיהודים הם העם הנבחר ובין המציאות הקשה שהייתה תחת שליטת רומא. קמו "נביאים" ו"משיחים" נלהבים, שבישרו להמון העם כי נשלחו משמים להושיע את העם מכל צרותיו. התפשטות התקוות המשיחיות והיסחפות רבים אחרי משיחי השקר מעידות על **הכמיהה העזה לגאולה מהירה ועל הנכונות למרוד למרות** היתרון המדיני והצבאי של רומא.

4. פגיעת הרומאים בחיי הדת וברגשות הדתיים של היהודים - השלטון הרומי ונציגיו נקטו פעולות שפגעו

שוב ושוב בחיי הדת של היהודים, בסדרי הדת, בחוקי התורה וברגשותיהם הדתיים. פעולות אלה גרמו למתח על רקע דתי ורצון למרוד, במטרה לחזור למסורת האבות.

דוגמאות:

- **הנציב פונטיוס פילטוס**, שהורה להכניס לירושלים בלילה את דגלי הלגיונות הרומיים (היו בהם דמויות בע"ח ואף דמות הקיסר), ולקח כספים מאוצר המקדש למימון אמת מים לירושלים דבר שגרם להחרפת המתיחות.
- **הקיסר גיוס קליגולה**, גרם למשבר חמור כשהורה להציב פסל זהב בדמותו בבית המקדש. (לבסוף ההוראה בוטלה כשקליגולה מת).
- **לנציבים ניתנה הסמכות למנות כוהנים גדולים- כוהנים** אלה שיתפו פעולה עם הרומאים ומשרת הכוהן הגדול נמכרה למרבה במחיר. דבר זה מנוגד למסורת של מינוי כוהן גדול בחברה היהודית.

5. מצוקה כלכלית, מעשי עושיק של הנציבים והגברת הקיטוב הכלכלי-

- ❖ **העריצות ושלטון הדיכוי של הנציבים** - משנת 6 לספירה הייתה יהודה תחת שלטון רומאי ישיר (חוץ מתקופת מלכותו של אגריפס). בתקופת הנציבות השנייה הידרדרו היחסים בין השלטון הרומאי ליהודים, הנציבים הפכו לתאבי בצע ולא התחשבו בייחוד הדתי-לאומי של היהודים. **העושיק והשחיתות של השלטון הרומאי** - בתקופת הנציבים השנייה, הנציבים שאפו לנצל את תפקידם כדי לגרוף הון ולהתעשר. בתקופה שלפני המרד היו מעשי נישול ועושיק, שוחד ושוד של האוכלוסייה ביהודה.
- ❖ **הקיטוב (הפער) החברתי הגובר ביישוב היהודי בשל מדיניות רומא** - המצב הכלכלי הקשה יצר קיטוב (=פער) חברתי חריף. הניצול הכלכלי של העניים בידי המעמדות הגבוהים החמיר מאוד. יהודי א"י נחלקו באותם ימים לעשירים מעטים ולהמונים חסרי כול. ביישוב היהודי נוצרו מתחים בין המעמדות. הידרדרות המצב הכלכלי בארץ, הקיטוב החברתי פנימי בין עשירי העם לעניים, הניצול האכזרי של היישוב היהודי ע"י הנציבים ואף הפגיעות שלהם ברגשות הדתיים של היהודים גרמו בסופו של דבר **להתחזקות תנועת ההתנגדות לרומא**. צצו יותר ויותר קבוצות של לוחמים קנאים שתוגברו יותר ויותר ע"י איכרים מרוששים שאיבדו כל תקווה לשפר את מצבם הכלכלי ולא היה להם מה להפסיד.
- ❖ **ההתנגדות לשעבוד הכלכלי לאוצר הרומאי, שהתבטא במיסוי כבד** - השלטון הרומאי הטיל על יהודה מסים כבדים. הטלת המיסים עוררה התנגדות כי בנוסף לנטל הכלכלי סימלו המיסים את השעבוד ואת אובדן החירות של יהודה.

העמדות השונות בויכוח על היציאה למלחמה ברומאים

<u>מחנה הקיצוניים- בעד המרד</u>	<u>מחנה המתונים- נגד המרד</u>	
<p>המורדים פעלו ביוזמת הסיקריים- שהיו פלג קיצוני של הקנאות-הסיקריים גילו התנגדות לעצם הכיבוש הרומאי בעזרת שיטת לחימה של רצח פוליטי ניהלו הסיקריים מלחמת חורמה נגד כל מי שנחשד בשיתוף פעולה עם רומא. הם נהגו להחביא את הפגיון מתחת לגלימותיהם, ולחסל באמצעותו את יריביהם ומתנגדיהם במקומות ציבוריים, בתוך קהל הומה, כדי שיוכלו להתחמק מיד.</p>	<p>* האצולה בירושלים ובערי השדה כמו משפחות הכהונה הגדולה ועשירי היישוב (סוחרים גדולים ובעלי אחוזות). * חלק מן הפרושים, בעיקר חכמים מבית הלל כמו רבן שמעון בן גמליאל ורבן יוחנן בן זכאי (ריב"ז) * אנשים פשוטים שהבינו מה יקרה כשיפרוץ המרד ולכן התנגדו להתקוממות ברומאים.</p>	<p>המחנה כלל את:</p>
<p>ההיסטוריון בן שלום טוען שפלג קיצוני מבית שמאי הוא שהוביל למרד. הקיצוניים האמינו ב"חירות או מוות" והיו מפוצלים. הם נהגו באלימות גם בתוך עצמם.</p>	<p>הנהגת המרד המתונה- עודדה מדיניות של הבלגה והתנהגות מאופקת של העם. המתונים חיפשו דרכים לפתרון הבעיות וניסו למנוע התקוממות. הם הבינו כי אם יפרוץ מרד הוא יסתיים באסון נורא. בשלב מסוים במרד הצטרפו המתונים להתקוממות ברומאים ואף נבחרו להנהיג את המרד. המתונים ראו בשעבוד לרומא בעיה דתית והתכוונו להילחם ברומאים, אך לא בכל מחיר ורק בנסיבות שבהן היה סיכוי להצליח. הם לא שללו התפשרות עם הרומאים בשעת הצורך.</p>	
<p>נימוק מדיני- המרד ישחרר את היהודים משעבוד רומא. נימוק כלכלי/חברתי- המרד יכול להביא לתיקון העולם ולהביא לשוויון חברתי, כלומר עולם ללא עשירים ועניים, עבדים ואדונים, מיוחסים ובזויים. נימוק דתי- נכונות למרוד_במטרה לקרב את הגאולה המשיחית. רצון לחזור למסורת האבות.</p>	<p>נימוק צבאי-הרומאים רבים וחזקים מהעם היהודי שהוא קטן וחסר כוח ועוצמה ולכן אין סיכוי לנצחם הרי עמים חזקים מהיהודים נכנעו לרומאים. אין בידי היהודים אמצעים ומשאבים למלחמה ברומאים. נימוק דתי-אלוהים מחזק את הרומאים עובדה שהם הצליחו להקים אימפריה כל כך גדולה ומי שיוצא למרד נחשב למתאבד. הצלחת הרומאים היא עדות לעזרת ה'. מרד בהם הוא פגיעה בה'. המורדים יאלצו להילחם בשבת. נימוק דתי/לאומי-המרד ברומאים יביא לשמד של העם ושל בית המקדש. -תוצאותיו של המרד ישפיעו לרעה גם על יהודי התפוצות.</p>	<p>הנימוקים בעד / נגד המרד ברומאים</p>

פרק חמישי: בין ייאוש לבנייה: מירושלים ליבנה

א. רבן יוחנן בן זכאי והקמת המרכז ביבנה

1. המשבר שנוצר בחברה היהודית עקב חורבן בית-המקדש והסכנות שנשקפו לחברה היהודית

עקב משבר זה.

בית המקדש וירושלים עמדו במרכז חיי האומה היהודית. המקדש היה מרכז לאומי, פוליטי, כלכלי ומרכז הקודש, הנבואה וההוראה. ירושלים והמקדש נתפסו כמרכז העולם. המקדש נתפס כאחד מיסודות קיומו של העולם, בירת האל והמקום שבו מתממשת מלכות האל.

אחרי כישלון המרד וחורבן ירושלים ובית המקדש, עמד העם היהודי בפני משבר קיומי:

❖ תחושת ייאוש, שמא ה' נטש את עמו- כיבוש ירושלים ושריפת בית המקדש גרמו להלם ואבל כבד בעם. רגשות אלה היו קשים במיוחד בקרב המורדים שנלחמו בירושלים בתקופת המרד. המורדים האמינו כי האל יגן על ירושלים ועל בית המקדש ולא יניח להם להיחרב, הם האמינו כי הרומאים יוכו ויובסו בקרב על ירושלים. יהודים רבים חשו שחורבן בית המקדש יצר נתק בין ה' לעם ישראל. לפי מקורות חז"ל, יהודים רבים גזרו על עצמם לא לאכול בשר ולא לשתות יין. הם הסבירו שאכילת הבשר מזכירה להם את הקורבנות שאין הם יכולים להקריב והיין הזכיר להם את נסך היין על המזבח שנחרב. חורבן ירושלים ושריפת המקדש נפלו כמהלומה על ראש העם. נוסף על החלל שהם יצרו בחיי היום-יום של היחיד ושל האומה נגרמו לרבים מבוכה, בלבול, מצוקה נפשית ופגיעה באמונה. ליהודים שהאמינו שהם חיים בדור של גאולה, קשה היה להאמין כי המקדש וירושלים חרבו וכי מלכות הרשע- היא רומא- תמשיך לשלוט בעולם. העולם ללא המקדש, שהוא אחד מהיסודות של העולם, נתפס כעולם פגום שאין טעם לחיות בו. התחושה הייתה כי החיים איבדו את משמעותם.

❖ השלכות אובדן המרכז של הציבור היהודי, השלכות דתיות ומוסדיות-

אובדן המקדש-עם חורבן המקדש הפגיעה ביהודים הייתה קשה ביותר.

א. אבדן המקדש פגע באחדותם הלאומית.

ב. אובדן מרכז הקודש, הגביר את תחושת ניתוק הקשר עם הקב"ה. בהעדר מרכז פולחני, לא ניתן היה לקיים חלק מהמצוות ומהמנהגים.

ג. עולם ללא מקדש נתפס כעולם פגום אין אפשרות לכפר על עוונות (במקום הקורבנות) או להיטהר.

ביטול הכהונה הגדולה- ביטול הכהונה אשר הייתה חלק מההנהגה של העם ומלאה תפקיד מרכזי במקדש.

הסנהדרין-עם החורבן הפסיק הסנהדרין לפעול. בכך היו מספר פגיעות ביהודים:

- ❖ התמוטטות **מוסד הנהגה** מרכזי בזמן הבית, רשות מחוקקת, מבצעת ושופטת של החברה היהודית.
- ❖ התמוטטות "**המוסד האקדמי**"- הסנהדרין היווה בימי המקדש בית מדרש עליון לתורה עם חורבן המקדש התמוטט מוסד זה.
- ❖ התמוטטות המוסד **השיפוטי העליון**-הסנהדרין בירושלים היווה את מוסד השיפוט העליון, בנוסף לכך הוא פסק הלכות, קידש חודשים ועיבר שנים. התמוטטותו יצרה בעיה בחיי היום יום של היהודי בתחומים אלה.
- ❖ **קבוצות שהדגישו את עבודת המקדש במרכזה של הדת היהודית –נפגעו במיוחד**. שכבות חברתיות שהשפעתן ועושרן באו להן משליטתם בירושלים ובבית המקדש התרוששו לחלוטין והפסיקו להתקיים בעקבות החורבן.
- ❖ **מעמדם של הכוהנים** - נחלש, הכהונה בירושלים התפרנסה מבית המקדש ועם החורבן נלקחה מהם פרנסתם וסמכותם. **משרת הכוהן הגדול הפסיקה** להתקיים. עד החורבן עמד הכוהן הגדול בראש המקדש וייצג את היהודים לפני השלטון ולאחר החורבן התבטלה משרתו וליהודי א"י לא היה יותר נציג לפני השלטון.
- ❖ **הצדוקים** – שהיו מפלגה וקבוצה חברתית שקמה בתקופת החשמונאים הם ראו חשיבות גדולה לעבודה בבית המקדש, בעקבות החורבן הם **נעלמו לגמרי**.
- הפרושים** - רק הפרושים קמו לאחר החורבן והפכו לכוח ציבורי שפעל לשיקום האומה. **סמכותם** נבעה **מבקיאותם בתורה** ומן **הפרשנות** שנתנו לה. אומנם בית המקדש נחרב, אך התורה נשארה. הם הפכו למנהיגי הציבור היהודי באמצעות ההלכה, תלמוד התורה וקיום המצוות.
- ❖ **הרומאים הכבידו את ידם על האוכלוסייה היהודית:**
 - **החרימו קרקעות**- הרומאים נקטו בענישה קולקטיבית. הם החרימו קרקעות רבות של יהודים בעקבות המרד. יהודים רבים איבדו את אדמתם. הקרקעות שהופקעו הפכו לרכוש הרומאים. חלק מן האדמות נמסר למקורבים לשלטון הרומאי ושאר האדמות נמכרו או הוחכרו למי ששילם יותר. רבים מהאיכרים הפכו חוכרים או אריסים באדמות שהיו בעבר שלהם.
 - **הטילו מיסים מיוחדים**- הרומאים הטילו על יהודי ארץ ישראל ועל יהודי התפוצות באימפריה הרומאית מס מיוחד, "**מס היהודים**" – המס ניתן ליהודים בלבד בפעם הראשונה. עד החורבן שילמו היהודים מס לצורכי בית המקדש. לאחר החורבן נאלצו היהודים לשלם את מס היהודים למען מקדש יופיטר ברומא. נוסף על המס הזה חויבו היהודים בארץ לשלם מס גולגולת ומס קרקע, הוטלו עליהם עבודות ציבוריות, הם חויבו גם לספק מזון לצבא שחנה בארץ. היהודים היו ממורמרים מאוד ממצב זה.
 - **הרומאים טיפחו את האוכלוסייה הלא-יהודית בארץ**- כדי לחזק את אחיזתם בארץ המשיכו הרומאים לטפח את הערים הנכריות. הנכרים היו נאמנים לשלטון הרומאי ולכן טיפחו אותם הרומאים. השלטונות הרומאים עודדו צמיחה של ערים נכריות חדשות וסילקו יהודים מערים מרכזיות כמו קיסריה ויפו.

2. בניית המרכז ביבנה: עיצוב חיים יהודיים ללא מקדש, יצירת גורמים מלכדים חדשים: תקנות חדשות 'זכר לחורבן', בית-הכנסת, לימוד התורה והתפילה.

קבוצת **חכמים** אשר יצאה מחוגי הפרושים התמודדה עם השאלה כיצד ניתן להמשיך את קיומו של העם היהודי ולאפשר את קיום הדת היהודית והפולחן הדתי ללא בית המקדש. הם הקימו ביבנה מרכז דתי ולאומי חליפי לירושלים ועד מהרה שיקמו את חיי הציבור היהודי בדרך חדשה.

אחד מהאישים המרכזיים אשר עמד בראש המרכז ביבנה וקשור לחידוש החיים היהודיים בארץ אחרי חורבן המקדש היה: **רבן יוחנן בן זכאי**. (ריב"ז)

ריב"ז – רבן יוחנן בן זכאי, לפני החורבן היה ממשפחת כוהנים, מגדולי החכמים בירושלים, היה הצעיר בתלמידיו של הלל ואחד המצוינים שבהם, מראשי הפרושים ומשנה לראש הסנהדרין. הוא התנגד למרד ברומאים ולא הצטרף לממשלה המתונה. הוא חי בירושלים הנצורה, אך יצא ממנה לפני החורבן בתוך ארון מתים, מפני שחל איסור של הקנאים על עזיבת העיר. הוא נמלט מן העיר בשנת 69 (כשהיה בן 60) במטרה להסגיר עצמו לרומאים, אך מאחר ואסור היה לצאת (מחשש הקנאים) ייעץ לו אבא סיקרא "עשה את עצמך חולה ויבואו הכל לבקרך והבא דבר של סרחון ויאמרו מת ר' יוחנן. ויכנסו תלמידך ויישאו ארונו לקבורה מחוץ לירושלים". כך נמלט ריב"ז מירושלים. על פי המסופר בתלמוד כשהגיע למחנה הרומי אמר למפקד הצבא אספסיאנוס שהוא יהיה קיסר בעתיד ובתמורה הציע לו אספסיאנוס לבקש בקשה. ריב"ז ביקש את יבנה, קיבל אותה והקים בה בית מדרש.

הקמת המרכז ביבנה - רבן יוחנן בן זכאי פיתח מרכז ביבנה, שם החלו היהודים להתמודד עם החלל שנוצר בעקבות החורבן. לאחר החורבן התכנסו סביבו עוד חכמים והתפתח מרכז הנהגה לעם. הוא פעל ביבנה בשנים 70 – 80 לספירה.

החכמים שהתכנסו ביבנה ביוזמתו של **רבן יוחנן בן זכאי (ריב"ז)**, ובהמשך בהנהגתו של **רבן גמליאל**, ניסו למצוא פתרונות עקרוניים ומעשיים למציאות שנוצרה אחרי החורבן: תפיסתם הייתה **ריאליסטית (=מעשית)** ולא של ייאוש, הם פעלו למען שיקום העם, איחודו, ליכודו ומציאת דרכים חלופיות כדי להבטיח המשך חיים יהודיים מלאים בהיעדר מקדש.

ריב"ז התבלט כמנהיג שלחם נגד תכונות האבלות ואווירת הפרישות וההתנזרות ששררו לאחר החורבן, ושמקורן באבדן המקדש, על כל המשתמע ממנו. הוא מצא פתרונות הלכתיים, שאמורים היו להתמודד במציאות חדשה של העדר מקדש.

ריב"ז גם פעל למען שמירת זכר המקדש כאחד ממרכיבי הזהות היהודית, ומתוך תקווה לבנייתו- מחדש.

הקשיים שעמם ניסו להתמודד ריב"ז וחכמי יבנה:

- כיצד להמשיך לקיים את הפולחן הדתי ללא מקדש?
- כיצד לקיים הלכות שהיו קשורות במקדש?
- כיצד להמשיך לקיים מסגרת של חיים דתיים, חברתיים ולאומיים ולמלא את החלל שנוצר בעקבות החורבן?

ריב"ז הציב לעצמו את המטרות הבאות:

1. הסתגלות לחיים בלא מקדש ובלא קורבנות וריכוז כל הסמכויות בידי בית הדין.
2. הנצחת בית המקדש ושימור זיכרו.

מה היו הצעדים המעשיים (הפעולות) שנעשו בתקופה זו?

- **הקמת מוסדות (הנהגה):** ריב"ז הקים ביבנה **בית מדרש ובית דין** ללא התנגדות הרומאים. בית הדין ירש חלק מתפקידי הסנהדרין הגדולה שישבה בבית המקדש (כי חלק מהאוטונומיה המשפטית נלקחה מהעם). המוסדות שקמו ייצגו את העם כלפי השלטון, הכריעו בסכסוכים ופסקו בענייני הלכה חשובים. בבית הדין קבע ריב"ז את **הלוח העברי**- קידש את החודשים ועיבר את השנים- בקידוש החודשים הייתה תלויה כל מערכת המועדים והחגים של ישראל. הדבר נעשה בעבר בירושלים ופורסם בכל הארץ והתפוצות. כעת הנהיג זאת ריב"ז ביבנה, ובכך איפשר את ההמשך הישיר של המסורת היהודית. מעשה זה הפך את יבנה למרכז ההנהגה היהודית. (פעולה זו מימשה את המטרה הראשונה).
- **הפיכת בתי הכנסת** למרכזי הפולחן, **התפילה ולימוד התורה**, במקום בית המקדש. בתי הכנסת הפכו למוקד של פולחן **שהחליף את עבודת הקודש בבית המקדש**. אמנם היו כבר בתי כנסת בתקופת בית שני, אלא שאז הם היו מקום פולחן שהשלים את בית המקדש, בדור שלאחר החורבן צמחו בתי הכנסת והפכו ל"**מקדש מעט**". התפילה הועמדה המרכז עבודת הקודש.
- **מציאת דרכים חדשות לקיום המצוות ללא בית המקדש**- בתקופה שבית המקדש התקיים **מילאו הקורבנות** תפקיד חשוב של **כפרת עוונות**. חורבן בית המקדש ביטל את האפשרות לכפרה באמצעות הקרבת קורבנות. חכמי יבנה יצרו דרכי כפרה חדשות ללא צורך בקורבנות ושאפשר לקיים אותן ללא מקדש. הם קבעו כי **התשובה, התפילה, המצוות**, **מעשי החסד והמוסר**, יכולים לבוא **במקום הקרבת הקורבנות** בבית המקדש כדרך לכפרה על עוונות.

▪ **שמירת זכר המקדש:** חלק מן התקנות שתיקן ריב"ז ביבנה נועדו להרחיב את עבודת האל שהתקיימה במקדש ולהעבירה אל מחוץ למקדש **כזכר לחורבן**, וכזכר לחורבן וכך להמשיך לקיים דרכי פולחן של עבודת האל שהיו נהוגות במקדש **לדוגמה:**

תקיעה בשופר בראש השנה: הכוהנים נהגו לתקוע בשופר רק בבית המקדש, לאחר החורבן היו שרצו לבטל את התקיעה בשופר כי הרי הקורבנות התבטלו. ריב"ז תיקן שניתן לתקוע בשופר בראש השנה במקום שיש בו **בית דין גדול כמו ביבנה**. כך חיזק ריב"ז את מעמד המרכז ביבנה וניתק את התקיעה בשופר מבית המקדש.

נטילת לולב: נטילת לולב הייתה חלק מטקס שהתקיים בבית המקדש בחג סוכות בכל אחד מימי חג הסוכות התקנה שחידשו הייתה שכול אדם **בכול יישוב** יטול לולב במשך שבעה ימים כמו שהיה בבית המקדש, כ"זכר למקדש".

ברכת הכוהנים- במקדש הכוהנים נהגו לברך את העם בברכת הכוהנים מברכים את העם גם בבית הכנסת. כך השווה את עבודת האל בבית הכנסת לעבודה בבית המקדש- **כזכר למקדש**.

תרומת דור יבנה:

מגמתם של רבני יבנה, ובמיוחד רבן גמליאל, הייתה לכפות **אחידות ולכידות** בקרב היהודים, כתגובה לפילוג לכיתות שאפיין את התקופה שקדמה למרד ואת מלחמות האחים שליוו את שנות המרד עצמן. הונהגה **אחידות בתפילה**, בציון החגים ובלוח השנה. כמו כן נקבעה "**ברכת המינים**" במטרה להרחיק את הנוצרים מהציבור היהודי.

- יבנה ודור החכמים לאחר חורבן הבית הפכו את **לימוד התורה** ממנהג לחובה. הקפידו על לימוד בבתי הספר, שמעו דרשות בבתי הכנסת ולמדו בבית המדרש. השתרשה הדעה כי בית המקדש חרב מפני שביטלו את "תינוקות של בית רבן".
- דור יבנה חיזק את התודעה הלאומית-היסטורית של שחרור האומה מעבדות לחירות, את הרצון לגאולה, ולכן קבעו מחדש את סדר הפסח. אם בתקופת הבית מרכז הפסח היה בהקרבת הקרבנות בבית המקדש, הרי שכעת מרכזו הוא בקריאת ההגדה בליל הסדר ובספור יציאת מצרים. גם יום הכיפורים לא התרכז יותר סביב עבודת הכהן הגדול, אלא סביב כפרת העוונות והתענית.
- **מריבוי מחלוקות לאחדות** – לפני חורבן הבית רבו המחלוקות בישראל, היו זרמים וכתות רבים. החורבן גרם גם הוא לריבוי מחלוקות, אך עם זאת, כל זרם ראה בזרם האחר לגיטימי ולא העלה על דעתו לשלול את קיומו. לאחר החורבן הורגש הצורך למנוע מחלוקות. נקבעה הלכה כבית הלל.
- גדל הפער בין החכמים לבין "עם הארץ".

www.agurim.co.il

התקנה	המצב בזמן המקדש	תוכן התקנה לאחר החורבן ומטרתה
כפרה על עוונות	העלאת קורבן בבית במקדש.	תחליף באמצעות גמילות חסדים-עזרה רוחנית וחומרית לזולת.
קורבנות	העלאת קורבן במקדש-מנחה מן החי או מן הצומח שהוקרבה לה', ומטרתה להתקרב אל ה'.	התפילות החליפו את הקורבנות במטרה להתקרב אל ה'.
תקיעת שופר בראש השנה	בראש השנה שחל בשבת תקעו בשופר בק בבית המקדש. כשחל ביום חול התפשט לרחבי א"י.	תקיעת שופר בראש השנה שחל בשבת בכל עיר שיש בה בית הדין כמו ביבנה. כך ניתק את התקיעה בשופר מבית המקדש. ויש זכר למקדש
נטילת לולב	נהגו לשאת את הלולבים ולהקיף את המזבח בבית המקדש במשך שבעה ימים ובכל מקום אחר רק ביום הראשון של החג.	כול אדם בכול יישוב יטול לולב במשך שבעה ימים כמו שהיה בבית המקדש. כך עצב ריב"ז מחדש את היהדות ושמר על התקווה לבנות מחדש בית מקדש. נשאר זכר למקדש
חג הפסח	כל משפחה הקריבה את קורבן הפסח במקדש, ולאחר מכן ערכה סעודה שבה אכלו את קורבן הפסח, מצות ואולי גם מרור.	<ul style="list-style-type: none">נקבע כי אכילת מצה ומרור בסעודת הפסח היא מצווה.נוסף מנהג קריאת ההגדה של פסח, שחיבורה מיוחס לרבן גמליאל ולחכמים בני תקופתו.

www.agurim.co.il

תוכן התקנה לאחר החורבן ומטרתה	המצב בזמן המקדש	התקנה
<p>הכוהנים יחלצו את סנדליהם ויברכו בבתי הכנסת כמו שהיה נהוג בבית המקדש.</p> <p>כך נעשתה השוואה בין עבודת האל בבית המקדש לעבודה בבית הכנסת ונשמרה קדושת הברכה.</p>	<p>הכוהנים נהגו לברך את העם רק בבית המקדש, הכוהנים ברכו כשהם מהלכים יחפים.</p>	<p>ברכת הכוהנים</p>
<p>רבן גמליאל קבע את חובת התפילה גם ביחידות שלוש פעמים ביום.</p> <p>רבן גמליאל קבע נוסח קבוע ואחיד לתפילת שמונה עשרה-היא התפילה העיקרית בסדר התפילה בימות החול והיא נאמרת בתפילות שחרית, מנחה וערבית.</p>	<p>חובת התפילה חלה רק בציבור - במקדש ובבתי כנסת.</p>	<p>תפילה</p>

שאלות חזרה על החומר הנלמד

פרק רביעי: ממדינה חשמונאית עצמאית לכיבוש רומי וחורבן בית המקדש –

דפוסי השלטון הרומאי בארץ ישראל ("מלך חסות" - הורדוס, הנציבים)

1. מהו שלטון עקיף בימי השלטון הרומאי על יהודה ומדוע נקטו במדיניות זו?
2. הצג את המאפיינים העיקריים של שלטונו של הורדוס על יהודה.
3. מהו נציב? הצג את תפקידיו וסמכויותיו בימי השלטון הרומאי על יהודה.
4. הצג את מאפייני שלטונם של הנציבים, שהובילו לעוינות ליישוב היהודי.

הסיבות למרד הגדול והעמדות השונות בויכוח על היציאה למלחמה ברומאים

5. הצג את הסיבות למרד הגדול (מדיניות ולאומיות / דתיות / חברתיות וכלכליות)
6. הצג את הויכוח על היציאה למלחמה ברומאים בין הצדדים.

פרק חמישי: בין ייאוש לבנייה: מירושלים ליבנה - העמקה

רבן יוחנן בן זכאי והקמת המרכז ביבנה

7. תאר את המשבר שנוצר בחברה היהודית עקב חורבן בית המקדש והסבר את הסכנות שמשקפו לחברה היהודית עקב משבר זה.
8. מיהו רבן יוחנן בן זכאי? מה היו הקשיים שעמם ניסה להתמודד ומה חשיבותו?
9. תאר והסבר את הצעדים המעשיים של ריב"ז וחכמי יבנה במטרה להתמודד עם החיים ללא מקדש.